

Пуліна Вікторія

<https://orcid.org/0000-0002-3412-877X>

Кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії та культурології,
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
(Чернігів, Україна) E-mail: dezi67@ukr.net

ОСВІТНІ ПЕРСПЕКТИВИ ФЕНОМЕНОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ В КУЛЬТУРОЛОГІЇ

У статті окреслюються перспективи використання феноменологічного аналізу в культурології та представлені концептуальні моменти викладання курсу «Феноменологія культури» для здобувачів вищої освіти спеціальності філософія. Увага акцентується на розкритті потенціалу феноменології для глибокого осмислення феноменів культури.

Мета статті – теоретичне осмислення феноменологічного аналізу як методологічного інструменту сучасної культурології та визначення його освітніх перспектив у контексті гуманітарної освіти через представлення авторського бачення курсу «Феноменологія культури».

Методологія дослідження. Методологічну основу дослідження становить феноменологічний підхід, зокрема концепти інтенціональності, життєсвіту та феноменологічної редуції, що дозволяють аналізувати культурні явища з позиції їхньої смислової даності у свідомості суб'єкту. У статті також застосовано системний підхід, що дозволяє виявити феномени культури. Застосовано елементи герменевтичного та порівняльного методу та загальнонаукові методи аналізу і синтезу для формування структурних кліше культури. Комплексне використання зазначених методів забезпечує цілісність і наукову обґрунтованість дослідження.

Наукова новизна дослідження полягає у комплексному осмисленні освітнього потенціалу використання феноменологічного аналізу в культурології. Феноменологічний підхід розглядається не лише як теоретико-методологічна основа культурологічних досліджень, а як дієвий інструмент трансформації освітнього процесу, виконуючи не лише пізнавальну, а і практичну функцію. Здійснена спроба вироблення та обґрунтування власного підходу до викладання курсу «Феноменологія культури», що може стати кроком до формування практичних навичок більш глибокого філософського осмислення культури.

Висновки. У ході дослідження авторка дійшла висновку, що феноменологічний аналіз відкриває широкі освітні перспективи для культурології. Сприяючи більш глибокому розумінню культури як простору людського досвіду та смислоутворення. Його застосування дозволяє сформувати у здобувачів освіти критичне, рефлексивне, глибинне бачення культури, виробити практичні навички філософського осмислення буття культури.

Ключові слова: феноменологія, феноменологічний аналіз, феноменологія культури, філософія, культурологія, гуманітарна освіта, освітні перспективи.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими або практичними завданнями. Сучасний етап розвитку гуманітарного знання характеризується зростанням уваги до проблеми смислотворення та суб'єктивного виміру культури. У рамках культурології це формує необхідність перегляду традиційних методологічних підходів, орієнтованих переважно на опис об'єктивованих культурних форм і соціальних структур. За таких умов актуалізується потреба у методологіях, здатних глибинно, по-новому, осмислити досвід переживання культури.

Сучасний освітній процес зазнає трансформацій, пов'язаних з переходом від репродуктивних моделей навчання до формування рефлексивного, критичного та інтерпретативного мислення. Проте в практиці викладання культурологічних дисциплін феноменологічний аналіз фактично не застосовується, що породжує певну суперечність між його зростаючою значущістю у сучасних культурологічних дослідженнях та обмеженістю застосування у освітніх практиках.

Така ситуація актуалізує введення в освітню програму спеціальності «Філософія» та «Культурологія» предмету «Феноменологія культури», який має практичну значущість, поєднуючи в собі філософську практику та глибинне осмислення культури.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Як відомо феноменологічний підхід має ґрунтовну теоретичну традицію, яка була закладена класиками феноменології, серед яких слід назвати насамперед Е. Гуссерля, якій обґрунтував поняття інтенціональності, феноменологічної редуцції та життєсвіту як базової засади аналізу людського досвіду [6]. В подальшому феноменологічна методологія представлена у працях М. Гайдеггера (феноменолога буття) [2], М. Шелера (феноменолога цінностей, емоцій та релігійного досвіду), М. Мерло-Понті (феноменолога тілесності та сприйняття) [11] та А. Шюца (феноменолога соціальної реальності) [14], де вона була інтегрована в онтологічний, екзистенційний та соціокультурний виміри аналізу. Відтак, можемо зазначити, що феноменологія (Е. Гуссерль і його послідовники) дала інструменти, які змінили розуміння культури.

Останнім часом феноменологічний підхід досить активно застосовується у сучасних гуманітарних дослідженнях для осмислення культури як простору смислоутворення та життєвого досвіду. Так значний внесок у розвиток феноменологічного аналізу культури зробили західні дослідники Д. Моран та Д. Захаві. Вони систематизували феноменологічну традицію та окреслили її методологічні можливості у міждисциплінарному контексті. Роботи Дермота Морана фокусуються на інтерпретації трансцендентальної філософії, інтенціональності та взаємозв'язку між феноменологією, герменевтикою та питаннями свідомості. Він підкреслює важливість феноменологічного методу у філософських дослідженнях [15]. Ден Захаві обирає феноменологію для пояснення внутрішньої структури суб'єктивності. Він задається запитанням про фундамент формування свідомості та самосвідомості людини, враховуючи досвід філософії й інших наук про людину, виходячи, таким чином, на проблему людини і її творення та сприйняття культури [16].

Українська наукова традиція феноменологічну проблематику розвиває переважно у межах філософії культури, соціальної філософії та культурології. Так, у працях Є. Бистрицького, С. Кримського, В. Лук'янця увага акцентується на аналізі життєсвіту, культурної ідентичності та ціннісних засад культури з урахуванням феноменологічної методології [1; 9; 10]. У культурологічних дослідженнях О. Гнатюк, О. Копієвської, М. Козловця феноменологія розглядається як одна з перспективних стратегій інтерпретації культурних процесів і символічних форм [3; 8; 7]. Досить ґрунтовно перспективи застосування феноменологічного аналізу в культурології окреслює П. Гречанівська, наголошуючи на його потенціалі для вивчення соціокультурних об'єктів [5].

В окрему групу досліджень можемо виділити праці, де феноменологічний підхід застосовується дотично до освіти та філософії освіти. Серед них роботи О. Горбенко, І. Савельєвої, Н. Шевченко та ін. Феноменологія осмислюється як засіб розвитку рефлексивного мислення та суб'єктивності в освітньому процесі [4; 12; 13]. Але більшість таких досліджень зосереджується на загальнофілософських або педагогічних аспектах феноменології, не приділяючи достатньої уваги її потенціалу саме у філософській та культурологічній освіті.

Таким чином, аналіз наукових публікацій свідчить про наявність ґрунтовної теоретичної бази феноменологічних досліджень у філософії та культурології, водночас питання освітніх перспектив феноменологічного аналізу в межах культурології залишаються недостатньо розробленими. Це зумовлює актуальність подальших досліджень, спрямованих на систематизацію та методологічне обґрунтування застосування феноменологічного підходу в філософському та культурологічному освітньому просторі.

Мета статті – теоретичне осмислення феноменологічного аналізу як методологічного інструменту сучасної культурології та визначення його освітніх перспектив у контексті гуманітарної освіти через представлення авторського бачення курсу «Феноменологія культури».

Висвітлення процедури теоретико-методологічного та/або експериментального дослідження із зазначенням методів дослідження. Методологічну основу дослідження становить феноменологічний підхід, зокрема концепти інтенціональності, життєсвіту та феноменологічної редуцції, що дозволяють аналізувати культурні явища з позиції їхньої смислової даності у свідомості суб'єкта. У статті також застосовано системний підхід, що дозволяє виявити феномени культури. Застосовано елементи герменевтичного та порівняльного методу та загальнонаукові методи аналізу і синтезу для формування структурних кліше культури. Комплексне використання зазначених методів забезпечує цілісність і наукову обґрунтованість дослідження.

Виклад основного матеріалу. Феноменологічний аналіз як методологічна стратегія гуманітарного пізнання ґрунтується на дослідженні способів даності культурних явищ у свідомості суб'єкта. На відміну від позитивістських або структурно-функціональних підходів, феноменологія зосереджується не на зовнішньому описі культурних форм, а на аналізі смислів, що конститууються у процесі їх переживання. Такий ракурс є особливо продуктивним для культурології, оскільки дозволяє розглядати культуру як динамічний простір життєвого досвіду, у якому поєднуються індивідуальні та колективні виміри. Феноменологія дає інструменти, які змінюють розуміння культури. Тепер культура може розглядатися не лише як об'єкт, а як життєвий світ, що відкривається через досвід. Культурні явища стають не просто фактами, а смисловими структурами, які конституують свідомість. Важливим стає «чисте переживання культури» (відхід від зовнішніх описів).

Як відомо, основним для феноменологічного аналізу є поняття інтенціональності, що вказує на спрямованість свідомості на об'єкти культури. Культурні феномени постають не як нейтральні об'єкти, а як смислово насичені утворення, включені в життєвий суб'єкта. У цьому контексті феноменологічна редуцція слугує методологічним засобом тимчасового «відсторонення» від усталених інтерпретацій і теоретичних схем з метою опису первинного досвіду сприйняття культурних явищ. Такий підхід відкриває можливість глибшого осмислення символічних, емоційних та екзистенційних аспектів культури.

В освітньому вимірі феноменологічний аналіз сприяє трансформації навчального процесу з репродуктивного засвоєння знань у простір активного смислотворення. Залучення студентів до феноменологічного опису власного досвіду взаємодії з культурними об'єктами активізує рефлексивні механізми пізнання та формує здатність до усвідомлення культурної зумовленості власних суджень. У такий спосіб освіта постає не лише як передавання знань, а як процес формування суб'єктності та критичного мислення.

Особливого значення феноменологічний підхід набуває у викладанні дисциплін культурологічного циклу, зокрема філософії культури, культурної антропології, історії мистецтва та візуальних студій. У межах цих курсів феноменологічний аналіз дозволяє інтегрувати теоретичні концепти з особистісним досвідом студентів, що підвищує рівень їхньої залученості та мотивації. Аналіз мистецьких творів, культурних текстів або соціокультурних практик з позицій феноменології сприяє формуванню навичок уважного опису, інтерпретації та аргументованого осмислення культурних смислів.

Але предметом нашої зацікавленості стає не просто застосування феноменологічного аналізу в культурології, а обґрунтування доцільності введення в освітню програму для здобувачів вищої освіти спеціальностей філософія та культурологія курсу «Феноменологія культури». Зазначений курс має на меті формування бачення культури як унікального, духовно-соціального феномену і наділений особливим значенням для здобувачів вищої освіти філософського напрямку, оскільки характеризується практичним спрямуванням. Він є досить дієвим у виробленні навичок філософського осмислення світу та прямиим досвідом роботи зі свідомістю. Тут працюють не лише аналітичні механізми свідомості з метою дослідження культури як цілісної, динамічної системи матеріальних і духовних цінностей, а й механізми виявлення культурних кодів, інтерпретації феноменів та формування світогляду.

Власний досвід викладання курсу «Феноменологія культури» для студентів-філософів дав можливість побачити перспективи застосування феноменологічного аналізу, як практичної основи вироблення майбутніх професійних навичок.

Здобувачам вищої освіти пропонується курс, що складається з 7 лекційних тем, які не охоплюють всіх можливих тем для феноменологічного аналізу культури, але дають напрямок та приклади філософського осмислення культури. Пропонуємо можливий перелік тем курсу.

Тема перша «Вступ до феноменології» – це традиційне звернення до сутнісних основ феноменології та її історії з поясненням чому культура стає предметом філософії і що означає феноменологічний поворот у дослідженні культури. Тут закладається основа розуміння феноменологічної методології і феноменальності культури.

В подальшому курс поділений на феноменальні вияви культури, які розглядаються з вищезазначеної позиції. Тема «Свідомість і культура у феноменології» передбачає звернення до свідомості як основи культурного досвіду, де культура аналізується як «світ смислів». Виходячи на горизонти свідомості, які формує культура, доходимо висновку, що саме свідомість надає культурі сенси. Отже свідомість і культура взаємопов'язані між собою. По суті культура постає як «об'єктивований досвід свідомості». Крім того культура розглядається і як простір свідомостей, де відбувається їхня постійна взаємодія через мову, символи, знаки, традиції та ритуали. Аспектом можливого феноменологічного аналізу в межах цієї теми може бути і розгляд культури як «дзеркала» для свідомостей, чи «горизонту» сенсів. Аналізуючи культуру крізь призму свідомості доходимо висновку, що свідомість і культура – це коло взаємного творення. Свідомість конституює культуру, в свою чергу – культура формує свідомість, отже людина само створюється у просторі сенсів як істота культурна.

Серед тем подальшого феноменологічного осмислення можуть бути «Символ і міф як феномени культури», «Мова як дім буття», «Феномен ритуалу і святкування», «Феномен виховання і освіти в культурі», «Феномен війни і миру», «Феноменологія повсякденності», «Феноменологія сучасної культури», «Мистецтво як феномен культури» тощо.

Зазначимо, що феноменологічний підхід не заперечує необхідності міждисциплінарної взаємодії. Для отримання результату феноменологічний аналіз поєднується з герменевтичними, семіотичними та критичними методами, що дозволяє розширити аналітичний інструментарій культурології. У цьому сенсі феноменологія виступає не як ізольований метод, а як підґрунтя для комплексного аналізу культури, що враховує як суб'єктивний досвід, так і соціокультурні контексти.

Крім розкриття нових можливостей, запровадження феноменологічного аналізу в освітній процес пов'язане з певними методичними викликами. Воно вимагає від викладача високого рівня теоретичної підготовки та здатності модерувати рефлексивні практики студентів. Для студентів складність полягає у необхідності переходу від описових або оцінних суджень до аналітичного осмислення власного досвіду. Проте подолання цих труднощів створює умови для підвищення якості гуманітарної освіти та формування цілісного культурологічного мислення.

Так досить плідними можуть бути сформовані практичні завдання для студентів, які націлені на усвідомлення сучасної даності культури. Пропонується практичний блок «Медіа і віртуальність». Студентам дається завдання зробити феноменологічний опис скролінгу. Обрати будь-яку соцмережу і протягом 2-х хвилин спокійно прокручувати стрічку, а далі зупинитися і описати «як ви переживали цей досвід»: що відчували тілесно, який був емоційний фон, чи відчували ви час? Такий досвід дає можливість мислити сучасну культуру і визначити скролінг як її «новий ритуал». Феноменологічний аналіз сучасних проблемних сфер також занурює у глибинне розуміння нової сутності культури. Приклад «Медіа і війна». Пропонується пригадати будь-який мем, відео чи пост, пов'язані з війною, і

описати його феноменологічно, поставивши собі запитання: які емоції він викликав, як поєдналися сміх і біль, чи цей медіаобраз став частиною пам'яті?

Для формування практики застосування феноменологічного аналізу можливо використовувати міні-вправи: «Феноменологія дзеркала» (переживання свого відображення), «Сімейна пам'ять» (емоції через розповіді близьких про певні події), «Тіло і війна» тощо. Це може стати у пригоді для набуття здобувачами вищої освіти досвіду феноменологічного аналізу як такого та вироблення аналітичних навичок в опануванні культурного досвіду людства.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, феноменологічний аналіз у культурології постає як перспективний освітній ресурс, що сприяє більш глибокому розумінню культури як простору людського досвіду та смислоутворення, а також переорієнтації навчального процесу на філософське осмислення культури як форми людського буття. Його застосування дозволяє формувати у студентів філософського чи культурологічного спрямування здатність до роботи зі свідомістю, критичного мислення, рефлексії, інтерпретації та відповідального ставлення до культурного різноманіття, що є особливо актуальним у контексті сучасних соціокультурних змін.

References

1. Бистрицький Є. К. Культура, ідентичність і життєсвіт: феноменологічні аспекти аналізу. *Наукові записки Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України*. 2018. Вип. 4. С. 23–34.
Bystrytskyi, Ye. K. (2018). *Kultura, identychnist i zhyttiesvit: fenomenolohichni aspekty analizu* [Culture, identity and lifeworld: phenomenological aspects of analysis]. *Naukovi zapysky Instytutu filosofii imeni H. S. Skovorody NAN Ukrainy*, 4, 23–34. [in Ukrainian].
2. Гайдеггер М. Буття і час. Пер. з нім. Київ: Основи, 2001. 503 с.
Haidegger, M. (2001). *Buttia i chas* [Being and Time]. Per. z nim. Kyiv: Osnovy. 503. [in Ukrainian].
3. Гнатюк О. М. Феноменологічний підхід у сучасних культурологічних дослідженнях. *Культура і сучасність*. 2020. № 2. С. 18–25.
Hnatiuk, O. M. (2020). Fenomenolohichni pidkhid u suchasnykh kulturolohichnykh doslidzhenniakh [Phenomenological approach to current cultural studies]. *Kultura i suchasnist*, № 2, 18–25. [in Ukrainian].
4. Горбенко О. В. Освітній потенціал феноменології у підготовці фахівців гуманітарного профілю. *Вісник Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія: Філософія. 2021. Вип. 42. С. 45–52.
Horbenko, O. V. (2021). Osvitnii potentsial fenomenolohii u pidhotovtsi fakhivtsiv humanitarnoho profilu [Educational potential of phenomenology in the training of humanities specialists]. *Visnyk Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriia: Filosofii*, 42, 45–52. [in Ukrainian].
5. Гречанівська П. Феноменологічний аналіз в культурології. *Міжнародний вісник: Культурологія. Філологія. Музикознавство*. 2017. Вип. 1. С. 3–11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mvkmf.2017_1_3 (дата звернення: 01.12.2025).
Hrechanivska, P. (2017). Fenomenolohichni analiz v kulturolohii [Phenomenological analysis in cultural studies]. *Mizhnarodnyi visnyk: Kulturolohiiia. Filolohiiia. Muzykoznavstvo*, 1, 3–11. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mvkmf.2017_1_3 [in Ukrainian].
6. Гуссерль Е. Ідеї до чистої феноменології і феноменологічної філософії. Кн. 1 / пер. з нім. Київ: Основи, 2002. 512 с.
Husserl, E. (2002). *Idei do chystoi fenomenolohii i fenomenolohichnoi filosofii. Kn. 1* [Ideas pertaining to a pure phenomenology and to a phenomenological philosophy. Book 1]. Per. z nim. Kyiv: Osnovy. 512. [in Ukrainian].
7. Козловець М. А. Життєсвіт як категорія сучасної культурології. *Гуманітарний часопис*. 2017. № 3. С. 29–36.
Kozlovets, M. A. (2017). Zhyttiesvit yak katehoriia suchasnoi kulturolohii [Lifeworld as a category of modern cultural studies]. *Humanitarnyi chasopys*, 3, 29–36. [in Ukrainian].
8. Копієвська О. Р. Методологічні стратегії сучасної культурології: феноменологічний вимір. *Вісник Харківської державної академії культури*. 2019. Вип. 56. С. 12–20.
Kopievska, O. R. (2019). Metodolohichni stratehii suchasnoi kulturolohii: fenomenolohichni vymir [Methodological strategies of modern cultural studies: phenomenological dimension]. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii kultury*, 56, 12–20. [in Ukrainian].
9. Кримський С. Б. Запити філософських смислів. Київ: ПАРАПАН, 2003. 240 с.
Krymskyi, S. B. (2003). *Zapyty filosofskykh smysliv* [Inquiries of philosophical meanings]. Kyiv: PARAPAN. 240. [in Ukrainian].
10. Лук'янець В. С. Феноменологія та інтерпретація культурного досвіду. *Філософська думка*. 2016. № 6. С. 66–78.
Lukianets, V. S. (2016). Fenomenolohiiia ta interpretatsiia kulturnoho dosvidu [Phenomenology and interpretation of cultural experience]. *Filosofska dumka*, 6, 66–78. [in Ukrainian].
11. Мерло-Понті М. Феноменологія сприйняття. Пер. з фр. Київ: Юніверс, 2001. 552 с.
Merlo-Ponti, M. (2001). *Fenomenolohiiia spryiniattia* [Phenomenology of perception]. Per. z fr. Kyiv: Yunivers. 552. [in Ukrainian].

12. Савельєва І. М. Рефлексивні практики в гуманітарній освіті: культурологічний аспект. *Освіта і суспільство*. 2022. № 1. С. 37–44.
Savelieva, I. M. (2022). Refleksyvni praktyky v humanitarnii osviti: kulturolohichnyi aspekt [Reflexive practices in humanities education: cultural aspect]. *Osvita i suspilstvo*, 1, 37–44. [in Ukrainian].
13. Шевченко Н. І. Феноменологічна методологія у викладанні дисциплін культурологічного циклу. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2020. № 5. С. 112–120.
Shevchenko, N. I. (2020). Fenomenolohichna metodolohiia u vykladanni dystsyplin kulturolohichnoho tsykladu [Phenomenological methodology in teaching disciplines of the cultural cycle]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii*, 5, 112–120. [in Ukrainian].
14. Шюц А. Структури життєсвіту. Пер. з англ. Київ: Український центр духовної культури, 2004. 400 с.
Shiuts, A. (2004). *Struktury zhyttiesvitu* [Structures of the life-world]. Per. z anhl. Kyiv: Ukrainskyi tsentr dukhovnoi kultury. 400. [in Ukrainian].
15. Moran, D. (2000). *Introduction to Phenomenology*. London; New York: Routledge. 293. [in English].
16. Zahavi, D. (2019). *Phenomenology: The Basics*. London: Routledge. 184. [in English].

Pulina Victoriia

<https://orcid.org/0000-0002-3412-877X>

PhD in Philosophy,

Associate Professor of Department of Philosophy and Cultural Studies

T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»

(Chernihiv, Ukraine) E-mail: dezi67@ukr.net

EDUCATIONAL PROSPECTS OF PHENOMENOLOGICAL ANALYSIS IN CULTURAL SCIENCE

The article outlines the prospects for applying phenomenological analysis in cultural studies and presents the conceptual framework for teaching the course «Phenomenology of Culture» to higher education students majoring in Philosophy. Particular attention is paid to revealing the potential of phenomenology for a deeper understanding of cultural phenomena.

The purpose of the article is a theoretical reflection on phenomenological analysis as a methodological tool of contemporary cultural studies and the identification of its educational prospects within the context of the humanities through the presentation of the author's vision of the course «Phenomenology of Culture».

Research methodology. The methodological foundation of the study is the phenomenological approach, in particular, the concepts of intentionality, the lifeworld, and phenomenological reduction, which make it possible to analyze cultural phenomena from the perspective of their meaningful givenness in the subject's consciousness. The article also employs a systemic approach that enables the identification of cultural phenomena. Elements of the hermeneutic and comparative methods, as well as general scientific methods of analysis and synthesis, are applied to form structural patterns of culture. The comprehensive use of these methods ensures the integrity and scholarly validity of the research.

Scientific novelty of the study lies in the integrated interpretation of the educational potential of phenomenological analysis in cultural studies. The phenomenological approach is considered not only as a theoretical and methodological basis for cultural research, but also as an effective instrument for transforming the educational process, performing not only a cognitive but also a practical function. An attempt is made to develop and substantiate the author's own approach to teaching the course «Phenomenology of Culture», which may contribute to the formation of practical skills for a deeper philosophical comprehension of culture.

Conclusions. The study concludes that phenomenological analysis opens broad educational prospects for cultural studies by fostering a deeper understanding of culture as a space of human experience and meaning-making. Its application enables students to develop a critical, reflective, and profound vision of culture, as well as practical skills of philosophical interpretation of cultural being.

Keywords: *phenomenology, phenomenological analysis, phenomenology of culture, philosophy, cultural studies, humanities education, educational prospects.*

Стаття надійшла до редакції: 28.11.2025 р.

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор **Третяк О. С.**